

DOI 10.34132/mspc2025.01.13.37

Наталія Євтушенко

ПОЛІТИЧНА КОРЕКТНІСТЬ, ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ (ІДЕЇ) РІВНОСТІ

Матеріали представляють теоретико-методологічний аналіз політкоректності та її ролі у реалізації в демократичному суспільстві принципу (ідеї) рівності. Наголошується, що політкоректність, можна розглядати, як комплекс заходів: відмова від уживання слів і дій, які могли б бути образливими для інших. Зазначено, що політкоректність, як складова принципу рівності є суспільно визнаним концептом, що дозволяє зменшити емоційну складову міжособистісної комунікації та забезпечити рівність комунікантів, їх готовності до співпраці. Підкреслено, що ідеологія політкоректності в суспільстві забезпечує реалізацію принципу (ідеї) рівності, як право людини на соціальну справедливість, тому що визначає рівень суспільної зрілості.

Ключові слова: демократизація, ідеологія, ліберальна ідеологія, ідеологія політкоректності, комунікація, політкоректність, принцип рівності, принцип справедливості, публічне управління.

Демократизація суспільних відносин визначається в аспекті фундаментальних соціальних та моральних цінностей – справедливості, свободи, права. Демократичні зміни були викликані реальними потребами держави та суспільства в умовах європейської інтеграції, до якої прагне наша країна. Отже, демократизація, як одна з основ західноєвропейської цивілізації, вплинула на норми комунікативної поведінки через запровадження ідеології політичної коректності (далі політкоректності) з метою створення умов попередження прояву в суспільстві дискримінації за різними ознаками. Тобто політкоректність – це пряма, або опосередкована заборона висловлювань і обнародування фактів, що можуть образити людину.

Разом з тим, підкреслимо, що політкоректність, як ідеологія сформувалась в ході руху за права меншин, проти дискримінації осіб за ознакою релігії, раси, статі, сексуальної орієнтації, етнічної приналежності або національності.

Явище політкоректності, визріло в американському суспільстві під впливом реальної зацікавленості чорношкірого населення, позбавитись проявів расизму, ущемлення прав людей, став невід’ємним компонентом ліберальної ідеології, частиною американської мовної культури, а з часом і культур західноєвропейських країн.

Варто зауважити, що політкоректність, як ідеології західної демократії, ґрунтується на дотриманні прав людини, принципах: «справедливості», «рівноправ’я», «гідності» та реалізується через запровадження в суспільстві:

- по перше, демократичних цінностей, які характеризують ставлення людини до навколишньої дійсності;
- по-друге, як соціально-культурна потреба у безконфліктній продуктивній взаємодії в процесі спілкування;
- по-третє, як мовна політика, що допомагає уникнути соціальних загострень, створюючи безконфліктну атмосферу у суспільстві полегшуючи спілкування з різними соціальними групами;
- по-четверте, як культурно-поведінкові норми мовлення в ході комунікації за допомогою засобів мовлення замість тих, які ображають почуття та гідність людини, а тому вкрай важливі у сучасних умовах, щодо відношення до національних, етнічних проблем, ставлення до іммігрантів.

Актуальність теми посилює зростання значимості політкоректності в суспільних, поведінкових, правових, так і інших відносинах, як норми політкоректної поведінки при спілкуванні з представниками дискримінованих меншин. Запровадження принципу рівності в умовах демократизації залежить від практичного досвіду людей. Причому демократизація спрямована на активну, продуктивну взаємодію людей, використання ними морально-поведінкових норм в процесі комунікації (спілкування).

Саме процеси демократизації суспільства посилюють проблему політкоректності як ідеології (сукупність понять, принципів, ідей, гіпотез, що лежать в її основі) спрямованої на побудову безконфліктного суспільства.

Мета тез: охарактеризувати поняття політкоректності та її ролі у реалізації в демократичному суспільстві принципу (ідеї) рівності.

Політкоректність зародилася у Сполучених Штатах Америки в 70-80-х роках XX століття, як «спосіб, що

дозволяє утримуватися від виразів, поглядів та дій, які можуть бути образливими для інших членів суспільства. Появі політкоректності в США сприяла боротьба за громадянські права, ліквідацію наслідків дискримінації за расовою, етнічною ознакою, а також заходи спрямовані на вирішення проблем пов'язаних з етнічними групами, що населяють США, особливо таких, як афроамериканці, латиноамериканці та індіанці.

Також поширенню ідеології політкоректності (системи поглядів та ідей) сприяла організація феміністського руху, а також рухів за права різноманітних меншин особливо таких, як афроамериканці, латиноамериканці та індіанці, а також організацій, що відстоювали права національних, сексуальних меншин, інвалідів, груп, що борються за збереження довкілля та захищають тварин.

Так під терміном «політична коректність» почав розумітися стиль мовлення, мовна політкоректність, ідеї, політика, прагнення покінути з дискримінацією індивідів, зокрема в процесі доступу до працевлаштування, доступу до житла, освіти (умови реєстрації, прийому, оцінювання). На думку, Г. Бенассі за допомогою мови людина організовує світ і поділяє його на концепти, приписує значення, кодифіковані головним чином закономірностями нашої мови [1]. Тобто здійснюється, вважає П. Браун мовний вплив «за допомогою комунікативних стратегій і тактик, що дають змогу апелювати до різних сфер адресата – знань, ціннісних уявлень, волі, емоцій адресата» [2].

Як підкреслює Норман Феркло мова взаємопов'язана з культурою тому відіграє важливу роль у безперервному процесі змін у соціальному житті [3]. Наприклад, якщо індивід привчається говорити «партнер» замість «коханець», це може призвести до змін у сприйнятті позашлюбних стосунків і в тому, як люди реагують на них. Тобто, політкоректність провокує зміни у мовленні, а по суті відбувається перехід до іншої сфери цінностей. Н. Феркло припускає, що в процесі комунікації відбувається формування і перетворення соціальних відносин, соціального життя, але дотримання людиною встановлених норм може стати перешкодою на шляху до таких змін [3]. Отже, політкоректність перетворилася на правила поведінки в різних ситуаціях, що добре відображає широко деклароване дотримання інституту прав людини. Саме тому співрозмовники є рівноправними в процесі комунікації.

На нашу думку технологію політкоректності, можна розглядати, як комплекс заходів: відмова від уживання слів і дій, які могли б бути образливими для інших, що дозволяє зменшити емоційну складову міжособистісної комунікації та забезпечити рівність комунікантів, тому що рівність є однією з найвищих цінностей в суспільстві.

Аналіз сутності терміну «політкоректність», дозволяє трактувати його, як політичну правильність в процесі мовлення, культурну норму мовлення, обрану людиною мовну поведінку, що регулює міжособистісне спілкування, забезпечуючи взаєморозуміння, співробітництво та ефективність мовної комунікації.

Особливої уваги, заслуговує той факт, що політкоректність – це не лише лінгвістичний інструмент, а й соціально-культурне, мовно-політичне явище, що впливає на всі сфери суспільного життя. Наприклад, в США, явище політкоректності, як норма мовної поведінки «поширилося на території американських коледжів і університетів, як центрів науки та культури» [4].

Політкоректність, як ідеологія сучасної західної демократії ґрунтується на концептах справедливості, рівноправ'я, дотримання прав людини. Тобто у демократичній державі є одним із ціннісних орієнтирів, реалізацією на практиці ідеї рівності, як базової цінності сучасного демократичного суспільства. Реалізація принципу рівності вказує на те, що в демократичній країні не може бути дискримінації за ознаками, кольору шкіри, релігії, раси, статі, віку, походження. політичних та інших переконань тощо. Наприклад, закріплення принципу рівності в Конституції України (ст. 21, ст. 24) означає, що усі люди є вільні і рівні у своїй гідності і правах.

На нашу думку саме в демократичному суспільстві найбільш повне реалізується принцип рівності. Тому виникнення нерівності породжує незадоволення і посилює вимоги дотримання справедливості. Для демократичної країни ідея рівності має важливе значення через закріплення принципу рівності у системі основоположних принципів, таких як заборона дискримінації. Наприклад, в ЄС прийняти наступні правові документи: «Європейська Соціальна» Хартія», «Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації», «Конвенція про права людини». Законодавчо закріплення цього принципу забезпечує рівне становище для кожного в суспільстві, захищає права людини, тому що ідея рівності є найбільш бажаною гарантією для людини.

Принцип рівності, є основою справедливості, що прослідковується в таких складових аспектах політкоректності, по-перше, культурно-поведінковому (запровадження норм, що регулюють ставлення до таких питань, як права меншин, рівність статей, захист навколишнього середовища); по-друге, мовно-поведінковому (пошук нових засобів мови, що відображають ідеї політкоректності та обмеження вживання лексики, що є образливою для позначення деяких категорії людей або недоречною для використання у певних контекстах та ситуаціях).

Зазначимо, спочатку політкоректність розглядалась, як боротьба проти сексизму, етнічних та расових

забобонів. З часом під «політкоректністю» почали розуміти всю сукупність культурно-поведінкових та мовних норм, прийнятих у суспільстві і спрямованих на недопущення будь-якої дискримінації.

Дослідники відмічають, що політкоректність багатоаспектна і неоднозначна, її запровадження в суспільстві визначає прагнення знайти такі засоби мовлення, які не ображають людину, її почуття. Тому в першу чергу обумовлена потребою звільнити мову від виразів, котрі ображають почуття та гідність особи, порушують її людські права. Наприклад, через заміну слів, висловлювань, які ображають людину. Так замість слів, що позначають людей із фізичними вадами («сліпий, кульгавий, інвалід») використовуються емоційно-нейтральні поняття «людина з особливими потребами», «той, хто змушений долати труднощі», з психічними («безглуздий, ідіотський, божевільний») використовуються поняття «недалекий, обмежений, емоційно інший»).

Механізм евфемізації є способом формування політкоректної лексики, тому допомагає коректне позначення расової, національної й релігійної належності, усунення дискримінації за соціальною, професійною й сексуальною ознаками. На нашу думку механізм евфемізації вибудовує систему цінностей, понять, а тому невідповідність реальності цієї системи цінностей, примушує співрозмовника використовувати слова-замінники (евфемізми), як засіб для непрямого позначення речей згадування яких потрібне уникати.

Слід зазначити, що на рівні мови політкоректність забезпечується в основному за допомогою заміни непристойних слів і виразів на нейтральне за змістом і емоційному забарвленню слово. Так в США для позначення американських негрів використовується поняття «афро-американці», корінного народу американських індіанців – поняття «первісне населення». Таки висловлювання дозволяють не привертати увагу до расової та національної приналежності вказаних народів.

Зокрема політкоректні евфемістичні вирази, дозволяють замінити назву негативного політичного явища назвою з позитивним забарвленням. Наприклад, використання висловлювання «країни третього світу» дозволяє не використовувати їх, як країни з низьким розвитком промисловості, господарства, а також з низьким рівнем економіки та культури.

Отже, використання політкоректної мови, дозволяє уникати всього того, що є образливим для людини в процесі комунікації. А як форма соціальної організації політкоректність конструюється на суб'єктивних знаннях людей в процесі їх діяльності, виступає, як модель політкоректної мовної поведінки.

Підкреслимо, що подібні моделі поведінки в суспільстві є елементом політичної культури, де важливу роль грає ідеологія політкоректності, яка усуває дискримінацію людей за будь-якими ознаками (фізична конституція, політичні погляди, вік, інтелектуальні здібності, релігія, раса, стать, сексуальна орієнтація, етнічна приналежність, національність тощо).

Саме тому політкоректність, активно просувається в дискурсі публічного управління в процесі мовленнєвої діяльності. В публічному управлінні політкоректність – це не тільки спосіб поведінки, скоріше це сфера мовної політики, що засуджує не тільки образливі вчинки, але і те що потенційно може бути образливим.

Вважаємо, що, для політкоректності характерна без конфліктна взаємодія в процесі комунікації (спілкування). По-перше, тому, що співрозмовники змушені коригувати мовну поведінку уникаючи проявів нетерпимості та агресії та прибирати з мови образливі вирази, які можуть її спровокувати. По-друге, політкоректність, як суспільне явище реалізує принцип рівноправ'я та створює рівні умови для співрозмовників, які мають статеві, расові, фізичні або інші відмінності. По-третє, політкоректність є культурною нормою, що регулює міжетнічні взаємодії.

В умовах євроінтеграції України потрібне враховувати те, що політкоректність є базовою складовою європейської політичної культури. Положення політкоректності закріплені в міжнародній угоді «Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» (прийнята в Римі 4.11.1950 р., вступила в силу в 1953 р.). Завдяки якій держави-члени Ради Європи намагаються забезпечити кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, окремі права та основні свободи.

Отже, вивчення досвіду країн ЄС з питань політкоректності, толерантної поведінки, особливостями якої є засудження образливої поведінки, вчинків, слів, тобто усього того що потенційно може бути образливим дуже корисне для України, запровадження європейського досвіду в публічному дискурсі дозволить владі свідомо і цілеспрямовано впливати на процеси публічної комунікації.

В сучасному українському суспільстві, яке знаходиться в складному періоді свого розвитку, коли європейські, загально-демократичні цінності, як «свобода», «рівноправ'я», «відповідальність», «справедливість» утверджуються суперечливе і повільно саме ідеологія політкоректності дозволяє утвердити принцип рівності в суспільстві, як складову внутрішньої культури людини.

Таким чином, політкоректність, як складова принципу рівності є суспільно визнаним концептом, який передбачає не просто конкретну технологію побудови ефективної комунікації (взаємовідносин) в суспільстві, але і готовності комунікантів до співпраці.

Запровадження концепції політкоректності в процесі демократизації суспільства знаходять відображення в мовно-поведінкових нормах захищаючих гідність і чесноти людини. Політкоректні норми в суспільстві є правилами співіснування суб'єктів суспільних взаємовідносин, які закріплюються в їх свідомості. По суті ідеологія політкоректності не тільки забороняє будь-яку дискримінацію громадян, забезпечуючи реалізацію принципу (ідеї) рівності, як право людини на соціальну справедливість, тому що визначає рівень суспільної зрілості.

References

1. Benassi, G. (1997). *Political Correctness and ideology: A cross-cultural linguistic study*. Universität Konstanz [in English].
2. Brown, P. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. New York: Cambridge University Press [in English].
3. Fairclough, N. (2003). Political Correctness: The Politics of Culture and Language. *Discourse and Society*, (Vol. 14), 1, (pp. 17-28) [in English].
4. Beckwith, F.J., & Bauman, M.E. (2006). *Are You Politically Correct?* New York: Prometheus Books, Buffalo [in English].

DOI 10.34132/mspc2025.01.13.37

Nataliia Yevtushenko

POLITICAL CORRECTNESS AS A REALIZATION OF THE PRINCIPLE (IDEA) OF EQUALITY

The materials present a theoretical and methodological analysis of political correctness and its role in the implementation of the principle (idea) of equality in a democratic society. It is emphasized that political correctness can be considered as a set of measures: refusal to use words and actions that could be offensive to others. It is noted that political correctness, as a component of the principle of equality, is a socially recognized concept that helps reduce the emotional intensity of interpersonal communication and ensures the equality among communicants, fostering their readiness for cooperation. It is also emphasized that the ideology of political correctness in society supports the implementation of the principle (idea) of equality as a human right to social justice, because it determines the level of social maturity.

Keywords: democratization, ideology, liberal ideology, ideology of political correctness, communication, political correctness, principle of equality, principle of justice, public administration.

Відомості про автора / Information about the Author

Наталія Євтушенко, аспірантка Навчально-наукового інституту публічного управління та адміністрування, Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. E-mail: nataliiaevt93@gmail.com, orcid: <https://orcid.org/0000-0002-0958-3420>.

Nataliia Yevtushenko, PhD-student of the Educational and Scientific Institute of Public Management and Administration of the Black Sea National University named after Peter Mohyla, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: nataliiaevt93@gmail.com, orcid: <https://orcid.org/0000-0002-0958-3420>.

© Н. Євтушенко

Стаття отримана редакцією 04.06.2025.